

Prof. Dr. Aykut Çoban: ‘Akbelen, AKP’nin çevre politikalarının en güncel özetidir’

Oğulcan Özgenç’in yaptığı söyleşi, *Artı Gerçek*, 29 Temmuz 2023, <https://artigercek.com/cevre/prof-dr-aykut-coban-akbelen-akpnin-cevre-politikalarinin-en-guncel-ozetidir-259427h>

Türkiye’de çevre politikalarının tarihini, dönüşümleri ve 21 yıllık AKP iktidarının uygulamalarını Prof. Dr. Aykut Çoban ile konuştuk. Çoban’a göre; AKP dönemindeki çevre politikaları diğer dönemlerle karşılaştırılmayacak kadar korkunç bir hal aldı.

ANKARA - Türkiye’yi etkisi altına alan orman yangınları, müsilaj, Karadeniz bölgesine yapılması planlanan hidroelektrik santraller, yapımına devam edilen ve planlanan nükleer santraller, son olarak Akbelen ormanlarına yapılan müdahaleler... İktidarın ekonomik kalkınma lehine çevrenin korunmasını ikinci plana atan çevre politikaları uzun zamandır gündemde.

Peki, geçmişten günümüze Türkiye’nin çevre politikalarına bakıldığında nasıl bir manzara ile karşı karşıyayız? 70’ler, 80’ler ve 90’larda Türkiye’nin benimsediği çevre politikaları nelerdi? AKP’nin iktidara gelmesiyle beraber çevre politikaları nasıl bir dönüşüm geçirdi?

Tüm bunları Prof. Dr. Aykut Çoban ile konuştuk. Çoban, “Ekolojik yıkım örnekleri, AKP dönemi çevre politikasının, emeğin, çevrenin ve doğa varlıklarının sermaye birikimine dönüştürülmesine resmi olarak seyirci kalınması, dahası, bu dönüştürme sürecine devlet aygıtıyla destek olunmasından ibaret olduğunu gösteriyor” değerlendirmesinde bulundu.

'HER İKİ KONFERANSIN GENEL SEKRETERİ MADENCİ STRONG'

1970'ler ve 80'ler çevre politikalarının uluslararası ve yerel düzeylerde tartışıldığını görüyoruz. Stockholm Konferansı, 1973'te Türkiye'nin hazırladığı Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı... Türkiye'nin ekonomik olarak kalkınma çabası içinde olduğunu göz önünde bulundurursak, 70 ve 80'lerde çevrenin korunmasına yönelik atılan adımları ve yasal düzenlemeleri nasıl değerlendirebiliriz?

Stockholm'den günümüze çevre politikalarının önemli belirleyici aktörlerinden biri, devletlerdir. 1970'lerde üç dünya olarak kapitalist, sosyalist ve üçüncü dünya blokları vardı.

Kapitalist blok karşısında yer alanlar, yoksulların çevre sorunlarını Stockholm'ün gündemine sokmuşlardı. Sovyetler'in dağılmasından sonra gelişmiş-azgelişmiş ülkeler bloklaşması, günümüzde Kuzey ve Güney kapitalist devlet blokları arasında sürüyor.

Çevre politikalarının ikinci önemli aktörü, dün olduğu gibi bugün de sermayedir. Stockholm'de ve onun 20. yıldönümü olan 1992'de Rio'da toplanan Dünya Zirvesi'nde, her iki BM konferansının Genel Sekreteri, petrolcü, madenci işadamı Maurice Strong'tur. Bu örnekteki gibi hem simgesel düzeyde hem içerik bakımından çevre politikalarının kurduğu düzen, öncelikle sermaye çıkarlarının korunmasını gözetir. Kapitalist söylem, Stockholm'de tedavüle soktuğu "tek bir dünyamız var" sloganını izleyen yıllarda hakim kıldı. O gün bu gündür yinelenen bu slogan, herkesi çevre sorunları bakımından eşitmiş gibi sunarak çevre politikalarında sermaye çıkarlarının korunduğu gerçeğini gizlemektedir.

Başka bir anlatımla, kapitalist devletlerin ve şirketlerin hakim olduğu uluslararası çevre politikalarının oluşum süreçleri, işçi, emekçi sınıfların ve insan olmayan doğa varlıklarının yararını korumaktan çok uzaktır. Sermaye etkisi o kadar açıktır ki Stockholm'den bu yana geliştirilen çevre politikası araçlarının çoğu, piyasa ekonomisinin parasallaştırma, fiyatlandırma, pazara sunma, ticarileştirme, metalaştırma, serbestleştirme, çevre aleyhine kuralsızlaştırma, sermaye yararına yeniden kurallaştırma, tüketici davranışlarıyla bireyselleştirme düzeneklerinden oluşur.

'DEVLETLER EKOLOJİK SORUNLARIN NEDENLERİNİ KAPİTALİST YAPILARDA ARAMADI'

Bu tartışmaların Türkiye'ye yansımaları ne olmuştur?

Stockholm Konferansı'nda çevre yönetimleri kurulması tartışmalarının dünyaya yaydığı etkiyle Türkiye'de 1978'de Çevre Müsteşarlığı kuruldu. 1982 Anayasasında 56'ncı maddede çevre hakkı düzenlendi. 1983 yılında Çevre Kanunu, ayrıca Milli Parklar Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Boğaziçi Kanunu çıkarıldı. İçerdikleri hükümlere bakılırsa önemli düzenlemelerdir.

İzleyen yıllarda çevre hakkına ve bu kanunlara dayanarak açılmış davalarda ekolojik mücadele hukuksal planda kazanımlar elde edecektir. Bununla birlikte, 600 bin insanı işkenceden geçiren 12 Eylül faşist rejiminde çevre mevzuatındaki gelişmelere methiye düzecek halimiz yok. Sonraki

yıllarda olduğu gibi, çevre politikaları bakımından uluslararası gelişmelerin darbe döneminde de takip edilip iç hukuka aktarıldığını söyleyebiliriz. Darbeci beş generalin anayasadaki çevre maddesiyle ne getirildiğini kavradıklarını da sanmıyorum. Kaldı ki, 1982 Anayasasının “önce devlet” mantığını güttüğünü, devletin de sermaye sınıflarının çıkarlarını koruyan bir aygıt olduğunu unutmamak gerekir. 12 Eylül dönemi, sermaye çıkarlarının hem de silahla en güçlü biçimde zaten korunduğu yıllar olduğu içindir ki sermayenin ve devletin, çevrenin korunmasıyla ilgili yeni düzenlemelerden endişesinin olmadığı varsayımını ileri sürebiliriz.

Stockholm'den günümüze kadar Türkiye'nin de içinde yer aldığı devletlerin uygulamaya soktuğu çevre politikaları, kurdukları çevre yönetimleri, ekolojik sorunların nedenlerini kapitalist yapılarda ve sömürü ilişkilerinde aramadı. Sorunun asıl nedenleriyle yüzleşmediği için uygulanan politikalar, kullanılan politika araçları her zaman sorunun semptomlarını, belirtilerini, çevreye ve insana etkilerini bir parça sınırlandırmakla uğraştı, haliyle bu çabasında da başarılı olamadı.

‘ASIL OLARAK UYGULAMALARA BAKMAK GEREKİR’

1990’larda çevrenin uluslararası düzeyde daha fazla tartışıldığını görüyoruz. Brundtland Raporu, Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, AB’nin benimsediği çevre politikaları... Bu dönemde Türkiye’de çevre politikaları nasıl dönüştü?

1987 yılında yayımlanan Brundtland Raporu’nda, Stockholm Konferansı’nda ele alınan çevre ve ekonomi ilişkileri, bu ikilinin yanına toplumsal adalet boyutu da eklenerek enine boyuna tartışıldı. O rapordan sonra çevrenin korunması, iktisadi büyüme ve toplumsal adalet olarak bu üç boyutu birlikte içeren sürdürülebilir kalkınma, tüm dünyayı saran çevre politikası olarak gelişti.

Bu stratejiye uygun olarak ülkelerin eylem planlarını hazırlamaları istendi. Türkiye’de çevre politikaları da bu izleğe girdi. Kalkınma planlarında, yerel Gündem 21’lerde, Çevre Bakanlığı’nın çalışmalarında sürdürülebilir kalkınma stratejisi belirleyici oldu.

Çevre politikalarının uluslararası deklarasyonlarda, sözleşmelerde saptanmış ilkeleri, hedefleri var. İlkelerin çoğu, insan ve çevre haklarıyla da doğrudan bağlantılı oldukları için önemlidir. Sosyalist ve bağlantısızlar bloklarının da etkili olduğu 1972 Stockholm Deklarasyonu böyledir örneğin. Sürdürülebilir Kalkınmanın 17 hedefi de yoksulluğun, açlığın sona erdirilmesi, sağlıklı yaşam, eğitim hakkı, toplumsal cinsiyet eşitliği, ekosistemlerin korunması gibi önemli hedeflerdir. Ne çok ilerleme sağlandığından övgüyle söz etmek isteyenler de genellikle ilkeler ve politika metinleri hakkında güzelleme konuşmaları yaparlar. Oysa, çevre politikalarının bu gibi ilke ve hedefleriyle gerçek yaşamda uygulamadaki çevre politikaları arasındaki açığı alabildiğine genişletir. O nedenle, çevre politikalarında neyin kabul edildiği kadar, nelerin politika olarak benimsenmediğini kavramak ve asıl olarak da uygulamada ne yapıldığına, ne kadar yol alındığına bakmak gerekir.

‘FONLANAN ÇEVRECİ STK’LER KAPİTALİZMLE HARMANLANMIŞ POLİTİKALARA OMUZ VERİR’

90'lı yılları bu açıdan değerlendirdiğimizde...

Bu dönemde termik santraller, kömür madenciliği, otoyollar, turizm yatırımları, sanayi tesisleri, Bergama altın madeni gibi örneklerde değerli metal madenciliği tam hız sürmüştür. Bunların çevre bakımından sürdürülemez olduğuna bakılmaksızın, çeşitli devlet destekleriyle teşvik edilerek yatırımcıya kolaylıklar getirilmiştir. O kadar ki, bu yıllarda ülke yönetiminde olan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, “patates mi otomobil mi?” sorusunu sorup tabi ki “otomobil” diyerek Sakarya'nın verimli tarım arazilerinde Toyota otomobil fabrikasının kurulmasına olanak tanımıştır.

Sürdürülebilir kalkınma stratejisinin katılımcılık söylemine uygun olarak, çevreci sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi de bu dönemde başlar ve 2000'lerde sayıları hızla çoğalır. Önemli bölümü uluslararası ve ulusal fonlar tarafından fonlanan çevreci STK'ler, uluslararası alanda yoğrulmuş ve kapitalizmle harmanlanmış çevre koruma politikalarına ve onların Türkiye'deki resmi uzantılarına omuz verir, meşruiyet aracılığı yaparlar.

'ÇED'LERE YATIRIMCI LEHİNE GÖRÜŞ VERMEK KURALA DÖNÜŞTÜ'

3 Kasım 2002'de iktidara gelen AKP'nin iktidarı boyunca çevre önemli bir gündem maddesiydi. AKP'nin iktidarı boyunca çevre politikası nasıl şekillendi?

AKP döneminde ekolojik yıkım, önceki hiçbir dönemle karşılaştırma bile götürmeyecek ölçüde korkunç bir hâl aldı. 1983 yasalarının çoğu hükümleri bu dönemde de yürürlükte, ama sürdürülebilir kalkınma politika ilkeleri, hedefleri, stratejisi, çevre koruma mevzuat hükümleri ile bunların uygulanması arasındaki farklılık, AKP döneminde açık biçimde izlenebilir.

Öte yandan, kimi önemli düzenlemelerde korumayı yok edecek biçimde değişiklikler yapılmıştır. Çevre Kanunu'nun öngördüğü Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği on yıllık gecikmeyle 1993 yılında çıkarılmıştı. Yönetmeliğin, AKP döneminde çevrenin korunmasına yönelik maddeleri onlarca kez değiştirilerek yatırımcı lehine bir işleyiş getirilmiştir. Ayrıca AKP döneminde ilgili Çevre Bakanlığının ÇED'lere yatırımcı lehine olumlu görüş vermesi kurala dönüşürken, çevreyi korumak için olumsuz görüş vermesi ise istisnadır.

'AKP DÖNEMİNDE AĞAÇ KESİMİ ÜÇ KAT ARTTI'

Yine Orman Kanunu, ormanları korumak için değil, tersine Türkiye'nin her yerinde enerji, inşaat, turizm, maden vb. şirketlerin orman arazisinde her türlü yıkıcı etkinliklerini kolaylaştırmak için onlarca kez değiştirilmiştir. AKP döneminde ağaç kesimi de üç kat artmıştır. 2011 yılında Çevre Bakanlığı ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığının birleştirilmesiyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuştur. Çevre konuları her zaman iktisadi büyümenin gölgesinde kaldığı için, çevrenin, ulusal ekonominin lokomotifleri olarak görülen inşaat ve bayındırlık işlerinin gölgesine sokulması da şaşırtıcı değildir.

'ŞEHİRCİLİK YÜZE GÖZE BULAŞTIRILDI'

Tam bu düzenlemelerin eşliğinde “İnşaat ya Resulallah” olarak özetlenen bir dönemin kapısı açıldı. Bu inşaat gözlüğü çevre ilişkisinin akılda kalan örnekleri nelerdi?

İnşaat projelerinden biri olan İstanbul Havalimanı, toplumsal tepkilere karşın Kuzey Ormanları'nın içine inşa edilmiş, milyonlarca ağaç kesilmesi yanında orman arazisinin kentsel yapılaşmayla yok edilmesinin de önu açılmıştır.

Şehircilik de yüze göze bulaştırılmış, düzensiz, plansız, imarsız, imar aflı, denetimsiz yapılaşmayla yüz binlerce insan deprem felaketlerine karşı savunmasız bırakılmıştır. Büyük ırmaklardan küçük derelere varıncaya kadar hemen her akarsuyun üzerine binlerce hidroelektrik santrali konurmuş, buralarda su ekosistemleri yıkıma uğratılmış, yerel halkın geçim aracı ve kültürel olarak suyla olan bağı koparılmıştır. Jeotermal elektrik santrallerine, termik santrallere, verimli tarım toprağı, zeytinlik alan, iklim değışikliği itirazlarına kulak tıkanarak izin verilmiştir.

'GÜVENLİK BARAJLARI İLE GÜNEYDOĞU EKOSİSTEMLERİNE ZARAR VERİLDİ'

Artvin Cerattepe'den Kazdağları'na, Erzincan Çöpler'e kadar Türkiye'nin her yeri maden işletmelerinin ekolojik ve toplumsal yıkımına açık alanlar haline getirilmiştir. Ormanlar ve kıyılar, turizm ve otel şirketlerinin yağmasına açılmıştır. Adına “güvenlik barajları” denilen barajlarla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ekosistemlere zarar verilmiş, Ilusu Barajı'yla 12 bin yıllık kültür varlığı Hasankeyf sular atında bırakılmış, Şırnak'ta orman arazilerinde iki yıldır süren çok yoğun ağaç kesimleri yapılmıştır.

'FUKUŞİMA'YA RAĞMEN NÜKLEER SANTRALLERE İZİN VERİLDİ'

Çernobil ve Fukuşima felaketlerinin yıkımı ortada olduğu halde Türkiye'de nükleer enerji santrallerine izin verilmiş, Akkuyu santralinin inşaatına başlanmıştır. İstanbul için ekolojik ve toplumsal yıkım projesi olan Kanal İstanbul ısrarı da sürmektedir. İş cinayetlerinden, adına

“meslek hastalığı” denilen, aslında düzeltilabilir çalışma koşullarına bağlı kanser vb. hastalıklardan ölen işçi sayısı her yıl katlanarak artmaktadır. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, emekçiler, ev içinde sobadan çıkan hava kirliliğinin, tozun, deterjan vb. temizlik malzemelerinin etkisine, işyerinde, sokakta, kentte hava kirliliğine, asbeste, tarlada ve sofrada tarım zehirlerine maruz bırakılmaktadırlar.

UYGULAMAYI TAMAMLAYICI İKİ ÖĞE

Bu ekolojik yıkım örnekleri AKP’nin çevre politikaları hakkında ne söylüyor?

Bu gibi ekolojik yıkım örnekleri, AKP dönemi çevre politikasının, emeğin, çevrenin ve doğa varlıklarının sermaye birikimine dönüştürülmesine resmi olarak seyirci kalınması, dahası, bu dönüştürme sürecine devlet aygıtıyla destek olunmasından ibaret olduğunu gösteriyor.

Uygulamayı tamamlayıcı iki öğeden daha söz edilebilir. İlki, AKP döneminde ülke ve çevre yönetiminde merkezîyetçiliğin artması, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçilmesiyle de bunun zirve yapması. İkincisi de hukuk devletinden uzaklaşılmasıyla birlikte kamu yönetiminin çevreyle ilgili işlem ve eylemlerinin idari yargıda denetiminin zayıflamış, işlevsiz hale gelmiş olmasıdır. Merkezîyetçilik yurttaşların ve örgütlerinin çevre konularında politika oluşturma, karar alma ve uygulama süreçlerinde söz sahibi olmasının, idari yargının işlevsizleşmesi, yargısal denetimi işleterek yönetime katılmasının engellenmesidir.

‘TÜRKİYE’NİN SERA GAZI SALIMLARI SÜREKLİ ARTTI’

Türkiye 2016’da imzaladığı Paris İklim Anlaşması’nı 2021’de onayladı. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın adına “iklim değişikliği” de eklendi. Bu süreçte Paris Anlaşması’nın onaylanmama nedenleri nelerdi? Bu dönüşümü nasıl değerlendiriyorsunuz?

AKP döneminde iklim politikaları bakımından bir ilerleme sağlanması şöyle dursun, Türkiye’nin sera gazı salımları sürekli artış göstermiştir. AKP hükümetleri, başından beri, Kyoto Protokolü’nün Türkiye için bir salım azaltım yükümlülüğü yaratmadığını iddia ettiler. Bu ikisini birlikte düşündüğümüzde AKP hükümetlerinin iklim önlemleri konusunda hep ayak sürüdüğü açıktır. Paris Anlaşması’nın onaylanmasını 2021 sonuna değin beş yıldan fazla geciktirmesinin bir nedeni bu.

İkincisi, Türkiye iklim fonlarından yararlandırılmadığından şikayet ediyordu. Nitekim bu şikayeti, onaylama sürecinde çözüme kavuşturulmuş olmalı ki onaydan kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanı üç milyar dolarlık bir iklim fonu sağlandığını duyurdu.

‘PARİS ANLAŞMASI’NIN ONAYINA FAZLA ANLAM YÜKLEMEMEK GEREKİR’

Üçüncüsü, TOBB ve TUSİAD gibi sermaye örgütleri 2021 yılında yaptıkları açıklamalarda Türkiye’nin Paris’i onaylamasını istediler. Bu da özellikle Türkiye’nin AB’ye ihracat hacmi düşünüldüğünde Türkiye’deki şirketlerin karbon salımları yüzünden AB ile ticarete yaşayacakları sıkıntıyla ilgilidir. Çünkü AB, mal satacak olanlara Sınırdaki Karbon Düzenlemesi adı verilen bir mekanizmayla yükümlülükler getirecek. Türkiye’nin Paris Anlaşması’nı

onaylamasına iklim politikası bakımından fazlaca bir anlam yüklememek gerekir çünkü uluslararası iklim rejiminin hem hedefleri iklim sorununun gereklerine uygun olmaktan çok uzaktır hem de uygulamada o yetersiz hedefler bile uygulanmamaktadır.

‘LİMAK BÖLGEDEN DERHAL ÇEKİLMELİ’

Türkiye’yi etkisi altına alan orman yangınları, müsilaj, Karadeniz’deki HES projeleri ve son olarak kömür madeni ocaklarını genişletmek üzere Akbelen ormanlarına yapılan müdahale... Tüm bunlar Türkiye’nin ekolojik bir yıkım içinde olduğunu gösteriyor. Buradan hareketle; Türkiye’nin ekonomik kalkınma ve çevrenin korunması ikiliği çerçevesinde şekillenen politikaları nasıl iyileştirilebilir?

Şu anda acil gündem Akbelen ormanında İkizköylülerin iki yıldır süren direnişi. Akbelen ekoloji mücadelesini selamlıyorum, yanlarında nöbete katılmadığım için başışlasınlar. Limak Holding’in kömür madeni için doğaya ve köylüye iki yıldır yapılan zulüm sona erdirilmeli, şirket bölgeden derhal çekilmelidir. Sürdürülebilir kalkınma, Paris Anlaşması’nın onaylanması, ilke, hedef vs. konuşmak anlamsız; Akbelen, Türkiye’de AKP’nin uyguladığı çevre politikalarının en güncel özetidir.

Türkiye’de de yakından deneyimlediğimiz üzere, iktisadi büyüme ile çevrenin korunması arasındaki ilişkiyi, çelişkiye çeviren kapitalizmdir. Kapitalizmde hangi çevre politikası stratejisini uygularsanız uygulayın öncelik her zaman iktisadi büyümeye, şirket çıkarlarına, kâra, ranta, doğa talanına verilir, öbür türlü olsa halkın ve doğanın yararına, çevrenin korunmasına öncelik verilse o düzene zaten kapitalizm denmezdi.

Bu nedenle sorunumuz, kapitalizmdir; çevre politikası tercihlerinden daha derinde yatan bir sorundur. Dolayısıyla, uzun soluklu toplumsal, sınıfsal, ekolojik mücadelenin örgütlenmesi gereksinimi de açık biçimde görünüyor. Burada da Akbelen direnişinden, bedenleriyle ağaçları bütünleştiren, yerelle evrensel talepleri bir araya getiren mücadele kararlılığından, yerel bir direnişi ülke gündemine sokma becerisinden öğrenecek şeyler var.